

СОКОЛОВА
Тетяна Іванівна,
доцент, кандидат біологічних наук,
Луганський національний
аграрний університет
(м. Луганськ)

ІСТОРИЯ ВИКОРИСТАННЯ В ПЛОДІВНИЦТВІ МІЧУРІНСЬКИХ СОРТІВ

Проведено аналіз літературних джерел та власних досліджень з історії використання в плодівництві мічурінських сортів.

Проведен анализ литературных источников и собственных исследований по истории использования в плодоводстве мичуринских сортов.

An analysis of the literature and our own research on the history of use in horticulture Michurin varieties.

Вступ.

В більшості джерел без достатніх причин І.В. Мічуріна представляли та продовжують представляти основоположником наукової генетики та селекції, видатним натуралістом, великим селекціонером [1 та ін.]. Відомі і роботи, вільні від тенденційного спотвореного викладу теоретичних основ і методів селекції І.В. Мічуріна і сильного перебільшення його внеску в науку і практику [2, 3]. Однак у цих роботах немає аналізу використання мічурінських сортів у виробництві, без чого оцінка ролі І.В. Мічуріна залишається не повною. Метою цієї роботи є встановлення ролі сортів І.В. Мічуріна в плодівництві. Для досягнення мети вирішували такі завдання: вивчити історію використання у плодівництві мічурінських сортів і на цій основі провести періодизацію більш ніж столітнього проміжку часу їх використання.

Виклад основного матеріалу.

Більш ніж столітня історія використання мічурінських сортів починається з сорту яблуні Антонівка півторафунтова (шестисотграмова), який І.В. Мічурін

пустив у продаж в 1892р. Весь наступний проміжок часу можна поділити на чотири періоди, що відрізняються за характером процесів, що відбуваються в них: період появи в приватних колекціях і садах сортів І.В. Мічуріна (1892 - 1923 рр.), період впровадження мічурінських сортів у виробництво за допомогою партійних, радянських і господарських органів (1924 – 1964рр.), період природного витіснення малоцінних мічурінських сортів з районованих сортиментів і садів (1965-1999 р.), період підтримання в реєстрі сортів Росії невеликої кількості мічурінських сортів (2000 р. - наш час).

Поява в приватних колекціях і садах сортів І.В. Мічуріна (1892–1923 рр.)

Для популяризації своїх сортів І. В. Мічурін використовував різні способи інформації: публікації у пресі, листування з садівниками та вченими, розсилка посилок із зразками плодів нових сортів. Дізнавшись про нові сорти, до І.В. Мічуріна приїжджали фахівці і любителі не лише з різних частин Російської імперії, а й з-за кордону. Багато тих, хто познайомившись із сортами І.В Мічуріна з недовірою ставилися до нових сортів або вважали, що вони не такі гарні, як про них говорив і писав оригінатор [4, с. 510, 515; 5]. Клієнтами І.В Мічуріна були дрібномаєтні дворяни і заможні селяни, або, як він їх називав вже за радянської влади, «поміщик-барин, кулак багатій» [4, с. 315].

У царській Росії І.В Мічурін не мав надійного зовнішнього джерела фінансування своїх робіт зі створення нових сортів. Він продавав живці, відводки, насіння, здавав за плату в оренду для заготівлі живців маточне дерево груші Бере зимової Мічуріна, писав за гонорари статті до журналів, і все ж ледве зводив кінці з кінцями. Причин того, що його розплідник не давав регулярного сталого достатнього доходу декілька: малий розмір розплідника; відсутність у ньому репродуктивного відділення, що не дозволяє торгувати саджанцями; мала потреба в посадковому матеріалі в зоні діяльності розплідника (нині Тамбовська обл. Росії), де плодівництво не було основною галуззю сільського господарства; посередні характеристики пропонованих мічурінських сортів за господарськими ознаками.

Царський уряд не допомагав впроваджувати сорти І.В. Мічуріна у виробництво. Радянський уряд і хотів би допомогти йому відразу, як такому, що прийняв нову владу, [6], але не мав в 1918-1923р. для цього необхідних матеріальних і фінансових можливостей. Сорти І.В. Мічуріна в цей період залишалися мало поширеними.

Впровадження мічурінських сортів у виробництво
за допомогою партійних, радянських і господарських органів
(1924–1964 рр.)

Більшовицька партія і уряд, у тому числі перші особи держави (В.І. Ленін, М.І. Калінін, Й.В. Сталін) протегували І.В. Мічуріну, але дійсно велика допомога стала можливою після постанови уряду наприкінці 1923 р., коли були в значній мірі подолані наслідки розрухи. З цього часу справа І.В. Мічуріна стала справою радянського уряду. Однак до проведення суцільної колективізації не було механізму, який міг забезпечити широке впровадження у виробництво посередніх сортів І.В. Мічуріна всупереч волі селян. Після колективізації це стало можливим в колгоспах і радгоспах.

Обласканий владою І.В. Мічурін, не економлячи на епітети, розхвалював свої сорти і вимагав їх впровадження у виробництво. Зокрема, в газетній статті «Збагачуйте природу. Мої побажання комсомолу» він писав: «Я просив би «легку кавалерію» комсомолу перевірити, що роблять зональні станції та мічурінські інститути з вивчення і поширення нових сортів... Є факти, коли нові сорти огульно оголошуються невиносливими» [4, с. 270].

У 1935 р. І.В. Мічурін помер. У поширеному по країні повідомленні Раднаркому СРСР і ЦК ВКП (б) радянський народ повідомлявся про смерть І.В. Мічуріна - «видатного радянського вченого, сміливого перетворювача природи, який створив сотні прекрасних сортів плодових дерев, все життя віддав служінню трудящим масам» [7, с. 55]. У цьому повідомленні дана не підлягаюча обговоренню відповідь на дискусійне питання про число і якість сортів І.В. Мічуріна, - сортів сотні і вони прекрасні. Після цього без ризику для здоров'я і життя ніхто не міг противитися впровадженню у виробництво

«прекрасних» мічурінських сортів. Сортам, що не пройшли належних випробувань, була відкрита «зелена вулиця».

У 1947 р. були районовані, тобто включені до реєстру рекомендованих до використання, 55 мічурінських сортів [5]. Відсоток сортів І.В. Мічуріна в садах різко збільшився. Зокрема, в центрально-чорноземному регіоні Росії на початку 60-х років минулого століття більше 25% сортів, що використовувалися, були сортами його селекції.

На початку 60-х років довоєнним насадженням було не більше 20-25 років. Деревя в садах, закладених відразу після війни, були молодші, але теж вже плодоносили. І тепер всім, хто бачив мічурінські сорти і міг їх порівнювати з раніше поширеними сортами, стало очевидно, що більшість сортів І.В. Мічуріна не виправдовує сподівань. У своїй більшості сорти І.В. Мічуріна не тільки не перевищували за господарсько цінними ознаками старі місцеві та інтродуковані сорти, але і поступалися їм.

Природне витіснення малоцінних мічурінських сортів з районованих сортиментів і садів (1965–1999 рр.)

У 1964 р. жовтневий пленум ЦК КПРС ліквідував монопольне становище групи Т.Д. Лисенка, послідовника І.В. Мічуріна, в біологічній і сільськогосподарській науці, засудив нездорові явища адміністрування. Створилися умови, коли, маючи фактичні дані, стало можливим без особливого ризику говорити про недоліки сортів І.В. Мічуріна, ставити питання про їх виключення з районованих сортиментів.

У результаті в районованому сортименті яблуні на 1968 р. частина мічурінських сортів, що раніше рекомендувалися, відсутня (Антонівка півторафунтова, Кандиль-китайка та ін.) Широта районування ряду мічурінських сортів, що залишилися в стандартному сортименті, сильно зменшилася. Бельфлер-китайка, що раніше рекомендувалася до використання в 44 республіках, краях і областях, тепер дозволялася до використання лише в 3 областях і т.д.

Для закладки нових садів і ремонту наявних знову в розплідниках стали повсюдно вирощувати саджанці старовинних місцевих і давно відомих зарубіжних сортів замість мічурінських та інших малоцінних сортів. Повідомлення про необхідність розширення використання старих сортів стали звичайними в журналі «Садівництво» та інших виданнях [9-11 та ін.] Через 10 років після жовтневого 1964 р. Пленуму ЦК КПРС у СРСР було районовано 1492 сорти плодових, ягідних культур і винограду, з яких 20 (1.5%) селекції І.В. Мічуріна. В Україні в цей час залишалися в районуванні лише 3 мічурінських сорти яблуні: Пепін шафранний, Бельфлер-китайка, і Бессемянка мічурінська. При цьому сорти Бельфлер-китайка і Бессемянка мічурінська були районовані дуже вузько (Бельфлер-китайка - 2 області, Бессемянка мічурінська - 1 область).

У середині 70-х років з'явилася довідкова література для садівників з описом мічурінських сортів з зазначенням не тільки їх достоїнств, але і недоліків. Наведемо тут витяги з «Довідника садівника» [11]: Бельфлер-китайка - пізній вступ у пору плодоношення і мала врожайність, слабка стійкість до парші; Бессемянка мічурінська – плоди сильно обсіпаються; Пепін шафранний - знижена зимостійкість дерев у середній смузі РРФСР, плоди з віком дерев сильно дрібнішають.

Ці недоліки своїх сортів І.В. Мічурін замовчував. Він лише розхвалював ці та інші сорти, вводячи тим самим садівників в оману щодо їх якостей та регіонів культивування. Зокрема, І.В. Мічурін писав, що Пепін шафранний стійкий до морозів не тільки в середній смузі СРСР, а й в Іванівській області (північніше від м. Мічурінська, де він створив цей сорт, на 500 км.). Насправді цей сорт виявився недостатньо зимостійким не тільки в північній смузі, але і в північних областях середньої смуги, в тому числі в Тамбовській області, де розташоване м. Мічурінськ.

Надалі широта використання мічурінських сортів продовжувала зменшуватися. В Україні з переліку рекомендованих сортів у різні роки були виключені всі обговорювані вище сорти в наступній послідовності: Бессемянка

мічурінська, Бельфлер-китайка, Пепін шафранний. У нове століття і тисячоліття Україна увійшла без мічурінських сортів [12, 13].

У Росії до кінця ХХ століття кількість дозволених до використання мічурінських сортів зменшилося до восьми (яблуня - 5, груша - 1, слива -1, вишня степова - 1). Усього в Росії в 2000 р. було дозволено використовувати 1100 сортів більш ніж 40 порід плодових і ягідних рослин, тобто мічурінські сорти становили 0.7%. Сорти І.В. Мічуріна виявилися практично настільки ж рідкісні, як це було до їх силового впровадження в колгоспи і радгоспи за допомогою партійних, радянських і господарських органів. Сорти селекції І.В. Мічуріна впроваджувалися замість старих місцевих та інтродукованих сортів, а на зміну їм прийшли, як правило, все ті ж добре відомі, старі сорти.

Підтримка в реєстрі сортів Росії невеликої кількості мічурінських сортів (2000 р. – наш час)

Ці ж вісім мічурінських сортів (яблуня: Бельфлер-китайка, Бессемянка мічурінська, Дочка Коричного, Китайка золота рання, Пепін шафранний; груша: Бере зимова Мічуріна; слива: Ренклод колгоспний; вишня степова: Полівка) збереглися і в Держреєстрі сортів Росії в 2013р. Практично навряд чи хто зараз візьметься передбачити, – чи залишаться після закінчення декількох років (або десятків років) у реєстрах дозволених до використання сортів Росії мічурінські сорти і, якщо залишаться, то скільки і які саме сорти.

Виключення з реєстру сортів Росії восьми останніх мічурінських сортів не може привести до яких-небудь негативних наслідків для садівництва цієї країни як в даний час, так і в перспективі. Однак тоді стане не ясным, чому І.В. Мічуріна зазвичай і зараз в цій країні називають великим селекціонером і натуралістом, за що м. Мічурінськ проголошений указом президента наукоградом. Виникають і інші незручні для садівників-мічурінців запитання. У такій ситуації зацікавлені особи вживають й будуть вживати заходів щодо збереження в реєстрі мічурінських сортів. Для цього всього лише і потрібно щорічно оплачувати невеликий збір за підтримання цих сортів у Реєстрі.

Висновки.

Основний сортимент садів російської імперії становили старовинні місцеві та інтродуковані сорти. У рамках адміністративно-командної системи без належної перевірки понад півсотні мічурінських сортів були впроваджені в колгоспи і радгоспи. Практика показала, що більшість з них не виправдовує покладених надій, і тоді малоцінні сорти селекції І.В. Мічуріна стали знову виключати з районованих сортиментів. В даний час в Росії дозволені до використання вісім мічурінських сортів плодкових культур, що становить 0.7 % від загального числа допущених до використання: роль мічурінських сортів у плідівництві незначна. У незалежній Україні мічурінські сорти не дозволені до використання. Весь проміжок часу можна поділити на чотири періоди що відрізняються за характером процесів, що відбуваються в них.

Список використаної літератури

1. *Говорухина В. Б.* Иван Владимирович Мичурин и Тамбовский край / В. Б. Говорухина, Л. П. Перегудова ; Управление культуры Тамбовской обл. – Тамбов, 2005. – С. 4–6.
2. *Алиханян С. И.* Теоретические основы учения Мичурина о перedelке растений / С. И. Алиханян. – М. : Наука, 1966. – 88 с.
3. *Дубинин Н. П.* Теоретические основы и методы работ И. В. Мичурина / Н. П. Дубинин. – М., 1966. – 183 с.
4. *Мичурин И. В.* Сочинения : в 4 т. / И. В. Мичурин. – 2-е изд., доп. – М. : Сельхозгиз, 1948, – Т 4 : Сборный (статьи разных лет, обращения, открытые письма, рецензии, предисловия, заметки). – 803 с.
5. *Бровкина В. М.* Жизнь и работа Ивана Владимировича Мичурина / В. М. Бровкина. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во Минпросвета РСФСР, 1949. – 151 с.
6. *Бахарев А. Н.* Иван Владимирович Мичурин : биограф. очерк / А. Н. Бахарев // Мичурин И. В. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Сельхозгиз, 1949. – Т. 1. – С. 3–108.
7. *В садах и лабораториях Мичуринска.* – Тамбов : Книжное изд-во, 1961. – 159 с.
8. *Ахметов В. А.* Лучшие сады в республике / В. А. Ахметов // Садоводство. – 1969. – № 4. – С. 3.
9. *Тайчинов А.* Сады Башкирии / А. Тайчинов // Садоводство. – 1969. – № 4. – С. 1–2.
10. *Еникеев Р. С.* Сад колхоза имени Карла Маркса / Р. С. Еникеев // Садоводство. – 1969. – № 4. – С. 6.
11. *Справочник садовода* / под. ред. В. К. Зайца. – К. : Вища шк., 1976. – 232 с.

12. *Соколова Т. І.* Мічурінські сорти плодових культур в Україні в останні сорок років / Т. І. Соколова, І. Д. Соколов, А. В. Хромяк // Вісн. Луганського ДПУ. – 2003. – № 1(57). – С. 26–30.

13. *Соколова Т. І.* Наследие И. В. Мичурина. Мифы и реальность / Т. И. Соколова. – Луганск : ПЦ «Максим», 2010. – 432 с.